

Яворська 1999: Яворська, Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) [Текст] / Г.М. Яворська // Мовознавство. – 1999. – № 2–3. – С. 42–50.

В статье осуществляется комплексное исследование когнитивно-ономазиологического механизма номинации лекарственных растений в украинском языке, мотивированных признаком «цвет». Предметом рассмотрения служит мотивационная связь их ономазиологической структуры и семантики с фрагментом знаний об обозначаемом.

Ключевые слова: мотивация, пропозитивно-диктумная мотивация, ассоциативно-терминальная мотивация, смешанная мотивация, названия лекарственных растений.

The article realizes complex analysis of the cognitive onomasiological mechanism of official plants names' nomination in the Ukrainian language, motivated by a characteristic of «color». The subject under investigation is the motivational relation of their onomasiological structure and semantics to the fragment knowledge about the designated object.

Keywords: motivation, dictum-propositional motivation, associative-terminal motivation, mixed motivation, official plants names'.

Надійшла до редакції 23 вересня 2010 року.

Тетяна Кизима

ББК 81.2 Укр - 5

УДК 821.161.2. Забужко 1/7.08

**ВЗАЄМОДІЯ КОНЦЕПТІВ СВІТОВЕ ДЕРЕВО І ЛЮДИНА
В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО**

Проаналізовано взаємодію концептів СВІТОВЕ ДЕРЕВО і ЛЮДИНА в поетичній мові Оксани Забужко, простежено активну трансформацію архетипного значення образу Світового дерева як символу першопочатку. Розглянуто структурні моделі метаморфоз щодо позиції їх суб'єкта та об'єкта, у межах яких виявлено вегетоантропоморфні метаморфози, які створюють мікроконцепт ЛЮДИНА, ЩО ПОХОДИТЬ ІЗ ДЕРЕВА. Досліджені численні отождоження мовного образу дерева як із фізичними ознаками людини, так і з її душевними станами.

Ключові слова: концепт, архетип, метаморфоза, людина, Світове дерево.

Серед тропів псевдототожності дослідники прозової творчості Оксани Забужко виділяють метаморфози жіночості, розглядаючи образи *жінки-ляльки*, *жінки-диявола*, *жінки-звіра* [Філоненко 2003: 112] чи *жінки-мегери* [Зборовська 1996: 65], одностайно вказуючи на драматизм жіночого існування в абсурдному світі, що розкривається насамперед через зображення „світу кохання”. Також помічено глобальний обсяг метаморфоз жіночої емансипованості [Бовсунівська 2009]. Дослідники поезії лише побіжно звертають увагу на зв'язок створеного авторкою образу безумства Офелії із символікою квітів [Біберова], не виділяючи окремо концепту СВІТОВЕ ДЕРЕВО. Однак сама О. Забужко згадує цей міфологічний образ як «класичний символ "світового міста"» [Забужко 1994] у публіцистичній творчості (зокрема, в есеї «"Психологічна Америка" і азійський ренесанс, або знову про Карфаген»), а в одному з інтерв'ю порівнює власний вік із річними кільцями на стовбурі дерева: «Я задалегідь сильніша за будь-яке дерево, яке тонше» [Подлужная 2008].

Отже, актуальним видається дослідження взаємодії концептів СВІТОВЕ ДЕРЕВО і ЛЮДИНА як суб'єктів і об'єктів різних моделей метаморфоз у поетичній мові О. Забужко.

Основні ідеї, що їх втілює Світове дерево, — це ідеї родючості, анімізму, священного центру та ембріону всесвіту, зв'язку між світами, постійного колообігу, руйнування, відродження й оновлення, духовного сходження [Єлісова 2006].

Явище метаморфози досліджене в кількох напрямках; серед них виокремлюються *культурно-семіотичний* (О. Афанасьєв, О. Потебня, І. Нечуй-Левицький та інші); *філософсько-культурологічний* (В. Пропп, О. Лосєв, В. Іванов, В. Тодорова), *психологічний* (З. Фрейд, К.-Г. Юнг, Б. Успенський) та *лінгвістичний* (О. Потебня, Р. Якобсон, В. Виноградов, В. Григор'єв, Є. Черкасова, М. Черемісіна).

Термін «метаморфоза» в літературознавчій контекст уперше ввів Роман Якобсон, визначаючи її як дію, що протікає в часі, вона сама по собі є сюжетом, та «інструментом для створення ефекту» [Якобсон 1987].

Аналіз мовної структури метаморфози як фігури перетворення і тропа у складі індивідуально-авторської картини світу дає підстави лінгвістам визначити повний спектр образів, характерних для суб'єкта й об'єкта перетворення. Зокрема, Лариса Дикарева виділяє 9 структурних моделей метаморфоз щодо позиції її суб'єкта та об'єкта:

1) антропоморфна модель, до складу якої увійшли перетворення за метонімічною моделлю; метаморфози, суб'єктом чи об'єктом яких є «сакральні соки» людини — кров, сльози, піт, слина; психологічна модель, яка передбачає духовні метаморфози; перетворення, які вказують на зміну соціального статусу людини;

- 2) атрибутивна модель;
- 3) артефактуальна;
- 4) зооморфна;
- 5) модель, об'єктом чи суб'єктом якої є першоелементи буття;
- 6) просторова;
- 7) вегетативна;
- 8) астральна;
- 9) орнігальна [Дикарева 2003].

Метаморфозу вважають двобічною фігурою перетворення (лівим боком фігури перетворення називається суб'єкт перетворення, правим боком фігури — об'єкт, на який перетворився суб'єкт метаморфози).

Оскільки Світове дерево «маркує перехід від невизначеного стану, коли нічого ще не було, до стану, коли з'явився власне світ» [Кирилюк 2000], то можна припустити, що світове дерево може бути тільки суб'єктом перетворення. Проте створений у поезії О. Забужко «Цей чоловік вродився з дерева, що призначалося на скрипку» словообраз *дерево* засвідчує реверсивний тип перетворення, тобто такий, коли існує дві дії суб'єкта перетворення і «кінцева ланка метаморфози передбачає обов'язкове повернення у вихідний стан» [Дикарева 2003]. Українці до прийняття християнства вірили, що мертві не відходять від живих повністю і назавжди, вони залишаються «живими», але у видозміненій формі [Стоян 2000: 7]. Тому використана поетесою ботаноморфна метафора «*Ще як був деревом, йому вросли у пальці голоси померлих і пальці терпли, / коли їхні імена переверталися живими...*» [Забужко 2005: 28] актуалізує універсальний міф про вічне повернення, згідно з яким кожна людина, що колись існувала, як і всі інші елементи світобудови, повторює себе в циклічному часовому русі [Стоян 2000: 11].

Розгляньмо ширший контекст: «*Цей чоловік / вродився з дерева, що призначалося на скрипку, / німого дерева з печальними очима: / кора пришерхлих слів відшурхотіла хрипко — / і він явивсь в пекучій наготі відчиненій! / Я здивувалася: він був лункий, як жерло / гарматне! Кожен звук / у ньому множивсь, як лавина! / (Ще як був деревом, йому вросли у пальці голоси померлих / і пальці терпли, коли їхні імена переверталися живими...)*» [Забужко 2005: 28]. Суб'єктом першого етапу цього складного антропо вегетаивного перетворення є людина, про що свідчить персоніфікований мовний образ дерева «з печальними очима» та пальцями, у які вросли «голоси померлих».

Ідея вічного перетворення передається в аналізованому поетичному контексті не тільки метаморфозами циклу «людина — дерево — людина», а й лексемами тематичного поля «музика»: *голоси — слова — скрипка — звук — стугоніння — струна: «А він же був із дерева, що призначалося на скрипку! / О, як він стугонів на кожен грубий дотик!.. / <...> Дивак: він все іще шукав свою струну, / усе іще шукав — і не знаходив...»* [Забужко 2005: 29]. Важливо зазначити, що й словообраз пришерхлих слів є об'єктом циклічного перетворення: гіпонім *кора*, який увиходить до генитивної метафори *кора пришерхлих слів*, поєднується із семантикою очищення, що її несе лексема *відшурхотіти*, а тому є маркером архетипного значення відродження у структурі образу Світового дерева. Конотативне значення музикальності створеного образу дерева поглиблюється також додатковими знаннями про матеріал, із якого виготовляють скрипки, — сосну, звернення до персоніфікованого образу якого функціонує в поезії О. Забужко «Будинок творчості. Осінь»: «*Стогнуть сосни, як в подушку жінка*» [Забужко 2005: 91].

Можна також говорити про розширення вітальної семантики образу Світового дерева як символу охоронця й передавача генетичної пам'яті поколінь. Зокрема, це стосується духовних надбань людства, таланту, натхнення, а звідси — й безсмертя. Розглянемо поезію «Художник», присвячену народному художнику України Іванові Марчуку, який на час написання поезії (1985 р.) змушений був жити за кордоном і набагато пізніше отримав визнання на Батьківщині: «*По Хрещатику йде чоловік у засніженім шарфі, / І обличчя його — із корча, із рудої кори*» [Забужко 2005: 90]. У тексті цієї поезії лівим боком антропоморфної метаморфози є коріння і кора дерева, а правим — образ ліричного суб'єкта. У ширшому контексті перетворення виявляється багатокомпонентним («суб'єкт метаморфози має кілька об'єктів, на які він одночасно обертається, і саме перетворення відбувається за моделлю паралельного зв'язку» [Дикарева 2003]), отже, суб'єктом стає вже не один художник, а всі люди: «*Ми віднині безсмертні — / всі, хто вписаний в сніг цей і вечір / Молодими, як води, очима, / що світять з рудої кори...*» [Забужко 2005: 90].

Традиційний символ Києва *каштан*, використаний в аналізованій поезії, є персоніфікованим образом нерозривного зв'язку художника-емігранта з Батьківщиною: «*Чоловік по Хрещатику йде, і хода його віща / Надає цьому вечору колір, об'ємність і звук — / І каштани в снігу, що од нього на голову вищі, / Допасовують крок, доганяють і в спину зовуть!..»* [Забужко 2005: 90].

Носієм певної інформації виступає також реалізація концепту СВІТОВЕ ДЕРЕВО в поезії, присвяченій пам'яті Володимира Висоцького: тут художній образ порубаних дерев ототожнюються з забороненими піснями російського поета-бунтаря: «*Розпознахав стрічку змахом: а будьте здорові — / ви, хто спільну пам'ять руками не прогорне, / ви, кому давно порубали на дрова / розлогі дерева, вибуялі з горла!*» [Забужко 2005: 21]. Таке перенесення є можливим, адже, як зазначає Л. Дикарева, «метафора може виходити за межі осі псевдототожності, перетворюючись на метаморфозу. Це означає, що метафора стає метаморфозою, тому що суб'єкт та об'єкт метаморфози долають відношення псевдототожності, характерні для метафори, і переходять у відношення тотожності, властиві метаморфозі» [Дикарева 2003]: у тексті поезії вже не пісні, а дерева бувають, мають гілки, і саме їх рубують на дрова.

Але не всі засвідчені в поезії О. Забужко контексти є безпосередньо метаморфозами: загалом це удавані метаморфози, які є тільки фігурами метафори [Якобсон 1987]. До них належать, зокрема, такі, що вербалізують неповний цикл перетворення, де поєднані риси антропоморфної та вегетативної метаморфози: «*Диригенте свічок, Ваші руки гіллясто-нервові / В цьому світлі непевнім оголені майже до пліч...*» [Забужко 2005: 87]. Таке поєднання є досить типовим для поетичної творчості О. Забужко: компонентами правого боку перетворення, крім традиційних для українських замовлянь «асоціацій суглобів з деревом, по якому недуга «пустила парості» [Новикова 1993], виступають лексеми *нерви, сухожилля, спина, кістки, тіло* взагалі: «*Вам услід помолюся — кілометрів на тисячу — / нервами, сухожиллями — стеблами хворими...*» [Забужко 2005: 22], «*О гімнастержаний колір зотлілого прилого листу, / Мокрі підтьоки на стовбурах і спинах!...*» [Забужко 2005: 116], «*Відрине кров, і грозовий розряд / Отерпне в тілі, як в дереві*» [Забужко 2005: 117].

Серед предикатів перетворення виділяють такі, що трохи віддалені від ядра (до якого зараховують, зокрема, дієслова “перетворитися”, “перекинутися”) і мають ще кілька значень, одне з яких пов’язане зі здатністю дієслова оформити метаморфозу (“ставати”, “бути”, “оживати”) [Дикарева 2003]. У поезії Оксани Забужко «Од такої тоски...» використано один із таких предикатів — *ставати*: «*Од такої тоски / Сопілками стають кістки*» [Забужко 2005: 176]. І хоча в наведеному контексті фактично заявлений тільки один предикат, ця метаморфоза є багатоступеневою, тобто «перетворення відбуваються, як у послідовному зв’язку» [Дикарева 2003]: *кістки — дерево — сопілка*. Це пов’язано з казковим мотивом перетворення дівчини на дерево, з гілок якого роблять сопілку, що промовляє людським голосом [Войтович 2005]. Зауважимо, що це чи не єдина метаморфоза в поетичній мові О. Забужко, яку можна віднести до метаморфоз пасивної дії, тобто таких перетворень, які здійснює посередник: «часто такі метаморфози відбуваються поза власним бажанням суб’єкта перетворення» [Дикарева 2003], адже сопілка — річ, зроблена кимось.

Дослідження поезії О. Забужко показало, що найчастотнішим елементом правого боку метаморфози є лексема *руки*, як-от: «*...Руки метляються, голі й безлисті, / Мокріє в міжребер’ї мох-а-чи-шерсть..*» [Забужко 2005: 188]. В іншому контексті: «*Так, як діти при автопортретах / Двох чортиків — маму і тата, / Учепивши за них власних рук нетверді патики, / Я малюю на склі / Королівство Повалених Статуй*» [Забужко 2005: 77] генітивна метафора *патики рук* позначає невірність дитячої руки через художній образ відділеної від дерева гілки, палиці, тобто вже неживого дерева, яке втратило вітальну силу. Подібна символіка дерева, яке засохло й перетворилося на паличку після розлуки з коханим, використано в циклі поезій «З невідсланих листів»: «*Навіть віршем — боюсь навіть віршем згадати про тебе. Об свої ж таки ноги зашпартуюсь, як об паличчя*» [Забужко 2005: 190].

Іноді ототожнення руки — гілки відбувається на рівні синтасичного паралелізму, який у контексті підсилює семантику смерті: «*Так в центрифугу руку стромляє незрячий, Так од себе одчахує віти живе самогубче древо!*» [Забужко 2005: 116].

Менш поширеним суб’єктом метаморфози в поетичній мові О. Забужко виступає мовний образ *пальців*: «*Диригенте свічок! Ваших пальців обвуглені гноти, / О я знаю за мить спалахнуть пелюстками живого вогню!*» [Забужко 2005: 87]. У наведеному контексті предикатив *спалахнути* не входить до числа ядерних, але позначає незворотне перетворення мовного образу *пальці* на пелюстки вогню. Слід зауважити, що досить часто концепт СВИТОВЕ ДЕРЕВО в аналізованих поезіях реалізується за допомогою предикатів тематичного поля *горіти: спалахувати, вибухати, стугоніти*, тим самим моделюється словесний образ суцвіття-вогню: «*Вибухають вогненні суцвіття*» [Забужко 2005: 111], «*Стугоніла плита голубими суцвіттями газу, / І горіло варення, розлите в співучі вази*» [Забужко 2005: 31], «*Закружляє зола — мов натрушено чорного цвіття*» [Забужко 2005: 118].

Досить поширеними об’єктами перетворень є назви квітучих дерев як складники концепту СВИТОВЕ ДЕРЕВО, представлені в поезії О. Забужко лексемами *пелюстки, пелюстковий, пилок, пух*. Більшість створених образів апелюють до символіки квітів як маркера чистоти, дитячої невинності, як-от: «*А я була дитя — як всі домашні діти: / На віях і губах — тичинковий пилок...*» [Забужко 2005: 195], «*Катерино Михайлівно, панно Катрусю! / Стоячий «колнежик», Пелюсткова шкіра блондинки / І рот недитинно-владний...*» [Забужко 2005: 70], на позначення часових проміжків: «*Урвалася ніч, наче віддих хапливий, коротка, Із лиць, як із суконь вечірніх, пилок золотий обтрусивсь*» [Забужко 2005: 67], або ж індивідуально-авторського образу вдовоної наївності: «*Бо — вважай! — / леда хвилю як дусне ся ніжна шкіра — абрикосний-пух, / — ти під ним в штири оці угледши такого звіра — / аж займеться дух*» [Забужко 2005: 208].

Концепт СВИТОВЕ ДЕРЕВО як символ духовного сходження людини в поезії О. Забужко втілено також лексемами, що позначають абстрактні поняття: *свідомість, пам’ять*, як-от: «*Гупне лядя свідомости, чорний колодязь накривши, / Де плазучим клубком — корневища підрубани, скручені міні...*» [Забужко 2005: 112]. Лексема *зарубка* у складі розгорнутої генітивної метафори «*відтерпті вві сні зарубки / На поваленім стовбурі пам’яті: голос, кімната, запах...*» [Забужко 2005: 211] актуалізує сему ‘спеціальна позначка на чому-небудь, зроблена сокирою, ножем чи іншим знаряддям’ і свідчить про накладання концепту СВИТОВЕ ДЕРЕВО на концепт ЛЮДИНА з перенесенням зображення із фізичної площини на духовну. Подібне перенесення, що також має позитивну, навіть сакральну конотацію (адже священна сама пам’ять людська), спостерігаємо і в поемі-видінні О. Забужко «Самогубче дерево»: «*І все, що до моїх народин відбулось, — / Погроми, війни, оскверненні храми, — / Зарубинами в пам’ять упеклось / І раптом відкривається, мов шрами!*» [Забужко 2005: 120]. Поодинокими є випадки негативно оцінюваного авторського ставлення до перенесення дерево — людська сутність, і тому ліричному суб’єктові треба «вирвати» з землі разом із корінням цілі дерева, що в поезії

передається лексемою *корчувати*: «День по день, день по дню / Я в собі корчувала усе, що тобі не потрібно» [Забужко 2005: 176].

Варто також зауважити, що поетична творчість О. Забужко дуже рідко засвідчує вживання видових назв дерев у процесі створення антропоморфних метаморфоз, обмежуючись гіперонімом *дерево*. Зокрема, в одній поезії вжито фітонім *верба* для створення символу жіночості: «Випручуйся, жінко вербова. Ловись за повітря. / Корінням вглибай крізь піски — до щирця, до мокви» [Забужко 2005: 217]. Але й тут верба не є фольклорним символом покірної жіночої долі, а навпаки, її коріння, аби вижити, повинно дотягнутися до найглибшого незайманого ґрунту, переданого в тексті поезії діалектизмом «щирець».

У поезії «Лист із дачі» наведено цілу низку втілень образу Світового дерева: «Чи пам'ятаєш суху берестину, оту, що минулого літа/ вцілило громом, — гігантську обвуглену кістку?/ Так от, мені часом здається, що це вона/ верховодить над садом, і свійські дерева помалу/ тратять природну тям, мов заражені сказом пси./ Не знаю, як поводяться божевільні дерева —/ може, сходять із коренів, наче трамваї із рейок» [Забужко 2005: 158]. У наведеному контексті вербалізовано персоніфікований образ берестини, зооморфний образ «свійських дерев», а також створено атрибутивну модель перетворення мовного образу *божевільні дерева на трамваї*. Перед нами — багатокомпонентна метаморфоза художнього образу Світового дерева, що взаємодіє з концептами ЛЮДИНА, ТВАРИНА і ТРАНСПОРТ.

Таким чином, аналіз концептів СВІТОВЕ ДЕРЕВО і ЛЮДИНА в поезії Оксани Забужко дає змогу зробити висновок про активну трансформацію архетипного значення образу Світового дерева як символу першопочатку. На перший план в аналізованій поезії виходять вегетоантропоморфні метаморфози, які створюють мікроконцепт ЛЮДИНА, ЩО ПОХОДИТЬ ІЗ ДЕРЕВА. Про це свідчать численні отождоження дерева як із фізичними ознаками людини, так і з її душевними станами. Власне авторськими є трансформації образу дерева як носія й охоронця ментальних ознак людини, а також багатокомпонентні антропоморфні метаморфози образу Світового дерева.

Перспективним видається подальше дослідження вербалізації концепту ЛЮДИНА на основі різноманітних моделей метаморфоз у поетичній мові Оксани Забужко.

Література

- Біберова: Біберова, Г. Ф. Образ Офелії в ліриці Оксани Забужко: гендерний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bdpu.org/news/new_scienc
- Бовсунівська 2009: Бовсунівська, Т.В. Сильовий еkleктизм прози Оксани Забужко [Текст] / Т.В. Бовсунівська // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – Вип. 19. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – С. 40–64.
- Войтович 2005: Войтович, В.М. Українська міфологія [Текст] / Валерій Миколайович Войтович. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
- Дикарева 2003: Дикарева, Л.Ю. Міфопоетика метаморфози і способи її об'єктивації у художньому мовленні: лінгвосеміотичний аспект (на матеріалі прози М. В. Гоголя та М. О. Булгакова) – Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 [Текст] / Лариса Юріївна Дикарева / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т філол. – К., 2003. – 20 с.
- Єлісова 2006: Єлісова, М.О. Універсальний символ "світове дерево" та його мовно-образні парадигми в художніх текстах Бориса Пастернака. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 [Текст] / Медіна Оразмухамедівна Єлісова / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філол. – К., 2006. – 20 с.
- Забужко 1994: Забужко, О. "Психологічна Америка" і азійський ренесанс, або знову про Карфаген / Оксана Забужко // Сучасність. – 1994. – Ч. 9.
- Забужко 2005: Забужко, О. Друга спроба: Вибране. [Текст] / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2005. – 320 с.
- Зборовська 1996: Зборовська, Н. Жіноча сповідь на тлі чоловічого герметизму [Текст] / Ніла Зборовська // Слово і час. – 1996. – № 8–9. – С. 59–66.
- Кирилюк 2000: Кирилюк, С.О. Універсально-культурні смисли символу Світового Дерева [Текст] / О.С. Кирилюк // Універсальні виміри української культури. – Одеса: Друк, 2000. – С. 148–154.
- Новикова 1993: Новикова, М. О. Коментар [Текст] // Українські замовляння / Упоряд. М.Н. Москаленко; Автор передм. М. О. Новикова / Новикова Марина Олексіївна. – К.: Дніпро, 1993. – С. 199–307.
- Подлужная 2008: Подлужная, А. Особый женский взгляд на проблемы среднего возраста (Интервью с Оксаной Забужко) [Електронний ресурс] // Киевский телеграф. – 7–13 марта 2008. – № 9 (407). Режим доступу : <http://telegrafua.com/407/culture/8399>
- Стоян 2000: Стоян, С.П. Міфологічна традиція в літературній творчості ХХ століття. Автореф. дис... канд. філол. наук: 09.00.08 [Текст] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / Світлана Петрівна Стоян. – К., 2000. — 17 с.
- Філоненко 2003: Філоненко, С.О. Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття (феміністичний аспект). Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 [Текст] / Дніпропетровський нац. ун-т / Софія Олегівна Філоненко. – Дніпропетровськ, 2003. – 230 с.
- Якобсон 1987: Якобсон, Р. Работы по поэтике [Текст] / Роман Иванович Якобсон, Вячеслав Всеволодович Гаспаров. – М.: Прогресс, 1987. – 461 с.

Прослежено взаимодействие концептов МИРОВОЕ ДРЕВО и ЧЕЛОВЕК в поэтическом языке Оксаны Забужко, прослежена активная трансформация архетипного значения образа Мирового дерева как символа первоначала. Рассмотрены структурные модели метаморфоз с позиции ее субъекта и объекта, в пределах которых обнаружены вегетоантропоморфные метаморфозы, создающие миктроконцепт ЧЕЛОВЕК, ПРОИСХОДЯЩИЙ ИЗ ДЕРЕВА. Исследованы многочисленные отождествления языкового образа дерева как с физическими признаками человека, так и с его душевными состояниями.

Ключевые слова: концепт, архетип, метаморфоза, человек, Мировое дерево.

The interaction of concepts the WORLD TREE and the MAN of the language of Oxana Zabuzhko's poetry is analyzed. The active transformation of the archetypal significance of the WORLD TREE image as a symbol of first principles is traced. The structural models of metamorphosis from a position of subject and object are determined. Vegetoanthropomorphous metamorphoses, creating miktrokoncept MAN ORIGINATING FROM WOOD, are found. The identification of numerous linguistic image of the tree both as the physical attributes of man and his state of mind are studied.

Keywords: concept, archetype, metamorphosis, man, World tree.

Надійшла до редакції 15 вересня 2010 року.

Анастасія Колоколова

ББК 81.2УКР-5

УДК 811.161.2'373.21

ЗНАННЯ ПРО КУЛЬТУРУ В НОМЕНАХ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ)

Досліджено репрезентацію знань про культуру у вторинних номенах України в публіцистичному дискурсі. З'ясовано зв'язок між концептом КУЛЬТУРА та іншими концептами, що становлять цінності тоталітарної і посттоталітарної картин світу. Простежено відмінність у концептуалізації України в культурному аспекті між радянською і сучасною публіцистикою.

Ключові слова: типи знань, концепт, номен, публіцистика, тоталітарний дискурс, посттоталітарний дискурс.

Одним із найголовніших завдань когнітивної лінгвістики є з'ясування видів і типів знань, репрезентованих у мовних знаках, і механізм видобування зі знаків знань, тобто правила інтерпретації [Маслова 2006: 25]. У такому аспекті важливим є вивчення вторинної номінації — надання об'єкту ще однієї назви: з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою [Тараненко 2004: 417]. Розуміння знань, покладених в основу вторинного номена, «видобуття» цих знань із нього необхідні для правильної інтерпретації висловлення, а іноді й усього тексту.

Країни загалом є цікавим і багатограним об'єктом для когнітивної лінгвістики, оскільки пов'язані з найрізноманітнішими типами знань: природно-географічними, соціальними, політичними, культурними, знаннями про менталітет жителів тощо. Знання про культуру посідають у цьому переліку особливе місце. У своїй відомій лекції «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала» Ліна Костенко підкреслює, що саме відомості про культуру країни є головними для формування її образу в світі: «Чи ж треба казати, що Англія — це Шекспір, Байрон, Шеллі? Що Франція — це Вольтер, Бальзак, Руссо, Аполлінер? Що Італія — це нація Данте і Петрарки, Рафаеля і Мікеланджело. Бо не квадратне ж підборіддя дуче визначає її обличчя, а її художники і поети» [Костенко 2005: 10]. Доводять це й наукові дослідження. Так, за результатами вільного психологічного експерименту, проведеного серед українців віком від 25 до 60 років щодо образів різних країн, пріоритетними для опитаних стали саме культурні асоціації, що відбивають розвиток літератури, мистецтва, науки, частково — шоу-бізнесу [Сахарова 2009: 197].

Культурні знання у вторинних номенах різних країн у сучасному дискурсі української публіцистики вже були предметом нашого дослідження [Колоколова 2009]. Мета цієї праці — вивчити репрезентацію культурних знань у вторинних номенах України на матеріалі тоталітарного і посттоталітарного дискурсів української публіцистики.

Культура — явище, яке входить у ментальний світ людини за посередництвом концептів [Степанов 2001: 43], однак існує певне узагальнене уявлення про культуру, яке правомірно розглядати як окремий концепт — «ментальне національно-специфічне утворення, планом змісту якого є вся сукупність знань про певний об'єкт, а планом вираження — сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, пареміологічних та ін.)» [Маслова 2006: 37]. Можливий також погляд на культуру як на сукупність взаємопов'язаних концептів, наближених за змістом або протиставлених, як на цілий комплекс понять, образів, символів, тобто концептосферу [Кононенко 2006: 112]. У нашому дослідженні КУЛЬТУРА виявляє ознаки окремого, самодостатнього концепту, що є об'єктом осмислення і переживання, наділений ціннісними характеристиками (ціннісне ставлення, за В. Карасиком, Г. Сlishкіним, є специфічною ознакою концепту, на відміну від інших когнітивних структур [Карасик, Сльшкін 2007: 12]). КУЛЬТУРА як окремий концепт досліджується в літературознавчому аспекті — на матеріалі поезії [Саєнко]. Мовознавчий аналіз концепту КУЛЬТУРА здійснюється, зокрема, на матеріалі газетної публіцистики